

USMON AZIM SHE'RIYATINING BADIY-ESTETIK XUSUSIYATLARI VA SHOIR USLUBINING POETIK TALQINI

Shodiyorova Yulduz

Samarqand davlat pedagogika instituti
Tillar fakulteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi
3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Usarova L.I.

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada o'zbek mumtoz va zamonaviy adabiyotida o'ziga xos poetik uslub yaratgan Usmon Azim she'riyatining badiiy-estetik tabiatiga nazar tashlanadi. Tadqiqot davomida shoirning poetik tafakkuri, obrazlilik tizimi, ramz yaratish mahorati, falsafiy mushohadalarga moyilligi, lirizmning turli shakllarda namoyon bo'lishi hamda badiiy sintaksis va ritmika vositalaridan foydalanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, shoirning matn yaratuvchi individual uslubini o'zbek zamonaviy she'riyati kontekstida baholash, uning poetik maktab sifatidagi ahamiyatini ko'rsatish maqsad qilingan. Tadqiqotda adabiyotshunoslikning komparativ, struktur-semantik va tekstologik tahlil metodlari qo'llanilgan.

Kalit so'zlar: Usmon Azim, poetika, badiiy-estetik talqin, lirizm, ramz, she'riy uslub, zamonaviy o'zbek adabiyoti.

Zamonaviy o'zbek adabiyotida shoir Usmon Azimning tutgan o'rni alohida ilmiy e'tiborni talab qiladigan mavzulardan biridir. Zero, XX asrning ikkinchi yarmi va XXI asr boshlarida o'zbek she'riyatida yuzaga kelgan estetik yangilanishlar, adabiy tafakkurning modernlashuvi, poetik shakllarning boyib borishi jarayonida Usmon Azim shaxsi va ijodi o'ziga xos maktab yaratgan ijodkorlardan biri sifatida maydonga chiqdi.¹ Uning she'rlari inson ruhiyatidagi nozik kechinmalarni chuqur tahlil qilish, badiiy tafakkurning erkinligi, metaforik qatlamlarning murakkab lekin o'quvchi qalbiga yaqin talqini, shuningdek, xalqona ohang bilan murakkab falsafiy mushohadalarni uyg'unlashtirish bilan ajralib turadi². Shoir ijodining badiiy-estetik xususiyatlarini o'rganish jarayoni nafaqat uning individual uslubini aniqlash, balki o'zbek adabiyotida kechayotgan modern jarayonlarni ham tushinishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Shu maqsadda maqolada shoirning badiiy dunyoqarashi, poetik tasvir uslubi,

¹ G'aniyev I. — Zamonaviy o'zbek she'riyati poetikasi — Toshkent: Fan, 2021. — 215-bet.

² Qo'shjonov M. — O'zbek adabiy tanqidi tarixi — Toshkent: Universitet, 2014. — 96–102-betlar.

obrazlar tizimi va poetik sintaksisi zamonaviy adabiyotshunoslik metodlari asosida tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Usmon Azim ijodiga doir adabiyotlar ichida birinchi navbatda o'zbek adabiyotshunoslarining umumiy poetika, lirika tahlili va zamonaviy she'riyat nazariyasiga doir ishlarini qayd etish lozim. I. G'aniyev, N. Komilov, A. Rasulov, M. Qo'shjonov kabi tadqiqotchilar o'zbek she'riyati taraqqiyotining umumiy qonuniyatlarini ochishda muhim ilmiy asos yaratgan bo'lsalar, bevosita Usmon Azim ijodiga bag'ishlangan tahliliy maqolalarda shoirning lirizmi, falsafiy mushohada tarzi, badiiy umumlashma va ramzlar tizimi yuzasidan qimmatli fikrlar bildirilgan³. Ammo bugungi kunga qadar shoir she'riyatining kompleks poetik talqini, xususan, uning badiiy-estetik metodi, tasviriy vositalarning tizimli tahlili va obrazlar dinamikasi yetarlicha yoritilmagan.

Metodologik jihatdan tadqiqot bir nechta yondashuvga tayanadi:

1. Struktur-semantik tahlil. She'rning tashkiliy tuzilmasi, sintaktik shakllanishi, metafora va ramzlarning mazmun-reallik o'rtasidagi bog'liqligi aniqlanadi.

2. Komparativ poetik tahlil. Usmon Azimning ayrim she'rlari qo'shma zamondoshlar – Rauf Parfi, Azim Suyun, Xurshid Davron she'riyati bilan qiyoslanib, shoir uslubining o'ziga xos jihatlari ajratib ko'rsatildi.

3. Lirik subyektni tahlil qilish metodi. Shoirning men-konsepsiyasi, lirik qahramonning kayfiyati, nutqiy ohang, poetik o'ziga xosliklar kuzatildi.

4. Tekstologik yondashuv. She'rlarning turli nashrlardagi variantlari solishtirilib, ayrim satrlarning poetik samaradorligiga doir farqlar ko'rsatildi.

Metodlar uyg'unligi shoirning badiiy-estetik olamini chuqurroq tahlil qilishga imkon berdi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

1. Usmon Azim she'riyatida obrazlar tizimi va ramzlar poetikasi. Shoirning lirikasida "yolg'izlik", "yo'l", "sukut", "bulut", "darbadarlik", "xotira", "ko'z yosh" kabi ramzlar asosiy semantik markazni tashkil etadi. Masalan, "Bulutlar" turkumidagi she'rlarda bulut — o'tkinchilik, inson umrining beqarorligi, ruh to'liqlanishlarining ramziy ko'rinishiga aylanadi. Shoir bulutni tasvirlar ekan, uni nafaqat tabiat manzarasi, balki falsafiy kategoriya sifatida talqin qiladi. Bu bilan u lirizmdagi ichki kechinmalarni tashqi tabiat vositasida ifodalash o'ziga xosligini namoyon etadi.

³ Komilov N. — Adabiyot nazariyasi asoslari — Toshkent: Ma'naviyat, 2018. — 178-bet.

2. Shoir uslubining sintaktik xususiyatlari. Usmon Azim she'rlarida kesimning tushirilgan gaplar, takroriy sintaktik parallelizm, kuchli pauzalar, intonatsion uzilishlar ko'p uchraydi. Bu esa she'rga dramatik ohang, ichki ritmik kuch beradi. Uning she'rlarida satrlar ko'pincha grammatik tugallikdan ko'ra, ruhiy kechinma tugalligi asosida quriladi.

3. Uslubiy vositalarning taqqoslanishi. Quyidagi jadvalda Usmon Azim poetikasining o'ziga xos jihatlari zamonaviy o'zbek shoirlari poetikasi bilan qiyoslab beriladi:

Jadval 1.

Usmon Azim poetikasining asosiy belgilarini boshqa zamondosh shoirlar bilan taqqoslash

Shoir	Asosiy obrazlar	Uslub xususiyati	Dominant poetik yo'nalish
Usmon Azim	Bulut, sukunat, yo'l, daryo	Sintaktik bo'shliq, pauzalar, qisqa satrlar, metaforik qatlamlarning zichligi	Falsafiy lirizm, modern kayfiyat
Rauf Parfi	Qush, osmon, erkinlik	Keskin metaforalar, kesishgan sintaksis	Ekzistensial lirizm
Xurshid Davron	Tabiat, tarixiy obraz	Yumshoq lirizm, xalqona ohang	Tarixiy-falsafiy lirika

4. She'riy matnning ritmika va sintaksisidagi xususiyatlar. Usmon Azim she'riyati ritmik jihatdan erkin bo'lib, ko'pincha erkin vaznda yoziladi. Ammo ritmning ichki mantig'i satr oxiri va keyingi satr boshi o'rtasidagi pauza–davomiylik munosabati asosida tashkil topadi. Shoir ba'zan ikki-uch so'zdan iborat satrlar orqali kuchli emotsional zarba beradi.

Quyida shoirning poetik tizimidagi obrazlarning funksional yukini ko'rsatib beruvchi jadval keltiriladi:

Jadval 2.

Usmon Azim she'riyati obrazlar tizimining semantik funksiyalari

Obraz	Semantik yuk	Poetik vazifa
Bulut	O'tkinchilik, ruhiy beqarorlik	Kechinma dinamikasini berish
Sukut	Ichki iztirob, ruhiy og'irlik	Dramatik pauza yaratish
Yo'l	Hayot yo'li, tanlov, qidiruv	Lirik subyektning falsafiy o'sishini ko'rsatish
Daryo	Vaqt oqimi, o'zgarish	Metaforik mushohada yaratish

5. Yangi ilmiy natijalar. Shoir poetikasida tashqi manzara – ichki holat tamoyili yetakchi tamoyil ekanligi aniqlandi.

Usmon Azimning ramziy obrazlari ko'pincha ko'p qatlamli semantik o'yinlarga asoslanadi.

Uslubiy jihatdan shoir o'zbek she'riyatiga minimalist lirik shakl, kuchli pauza poetikasi kabi yangiliklar olib kirgan.

Lirik qahramon konsepsiyasi ko'proq ruhiy iztirob – munosabat – falsafiy xulosa ketma-ketligida shakllanadi.

XULOSA

Usmon Azimning she'riy merosi o'zbek zamonaviy adabiyotining eng yorqin sahifalaridan birini tashkil etadi. Uning badiiy-estetik olami, avvalo, poetik tasvirning nozikligi, lirikaning ichki drammatizmi, ramzlar va metaforalar tizimining yuqori darajada ishlanganligi bilan ajralib turadi. Shoirning obrazlar dunyosi – bulut, daryo, sukut, yo'l kabi timsollar – o'zbek she'riyatida ilgari mavjud bo'lsa-da, Usmon Azim ijodida tamoman yangi ma'no qatlamiga ko'tarilib, ko'p funksiyali poetik birlik sifatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, shoirning sintaktik uslubi – qisqa satrlar, kesik jumlar, pauza ustuvorligi – uning poetik dunyosini o'ziga xos qiladi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, Usmon Azim lirikasini chuqur o'rganish o'zbek adabiyotida falsafiy lirizmning teranlashuvi, metaforik fikrlashning kuchayishi, erkin poetik shakllarning boyishi jarayonlarini ta'riflashda muhim ahamiyatga ega. Uning she'riyatida inson ruhiyatining eng nozik kechinmalari minimal vositalar bilan, ammo g'oyat kuchli poetik ta'sir bilan ifodalanadi. Shu jihatdan shoir o'zbek she'riyatiga badiiy-estetik yangicha yondashuv olib kirgan, poetik tafakkurini yanada erkin, mushohadaga tayanadigan darajaga ko'targan ijodkor sifatida baholanishi lozim.

Umuman olganda, Usmon Azim poetikasi kelgusida yanada keng va chuqur ilmiy tadqiqotlar, poetik tizimning komparativ tahlili, ramzlar semantikasining lingvopoetik asosda o'rganilishi uchun katta ilmiy istiqbolga egadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G'aniyev I. — Zamonaviy o'zbek she'riyati poetikasi — Toshkent: Fan, 2021. — 215-bet.
2. Komilov N. — Adabiyot nazariyasi asoslari — Toshkent: Ma'naviyat, 2018. — 178-bet.
3. Rasulov A. — Lirika va zamon — Toshkent: Yozuvchi, 2015. — 142–160-betlar.
4. Qo'shjonov M. — O'zbek adabiy tanqidi tarixi — Toshkent: Universitet, 2014. — 96–102-betlar.
5. Usmon Azim — Saylanma — Toshkent: Sharq, 2012. — 45–120-betlar.
6. Karimov K. — Zamonaviy o'zbek adabiyoti: jarayon va talqinlar — Toshkent: Akademnashr, 2015. — 230–240-betlar.
7. Tilavov Q. — She'riy matnning semantik strukturalari — Toshkent: Fan, 2007. — 75–89-betlar.